

самоорганізації у критичні періоди історії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ресент О. П. Україна в імперську добу (XIX — початок XX ст.)/ Інститут історії України НАН України. — К., 2003. — С.7; 2. Кентій А. Українська Повстанська Армія. - 1944-1945 рр. — К., 1999.; Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. — К., 2002. — 519с.; Киричук Ю. Український національний рух 40-50-років XX століття: ідеологія та практика. — Львів, 2003. — 464 с.; 3. Літопис УПА. - Нова серія. - Том 2. - Київ - Торонто, 1999. — 723с.; 4. Стародубець Г. Діяльність організаційно-мобілізаційної референтури запілля УПА на зламі 1943-1944 рр.// Питання історії України: 36. наук. статей. Т.7.— Чернівці, 2004.— С.73-78; Стародубець Г. Організація самооборони українського повстанського запілля в другій половині 1943 - першій половині 1944 рр. // Наукові записки Вінницького держ. пед. у-ту ім. Михайла Коцюбинського. Вип. 7. Серія: Історія. 36. наук. праць.- Вінниця, 2004.- С. 61-66. та ін.; 5. Стецюк Г. Чорні дні Волині, або не поставлений пам'ятник. Спогади колишнього зв'язкового обласного проводу ОУН. -Вол.-Волин., 1992. — С.74; 6. Державний архів в Рівненській області (далі - ДАРО). - Р-30, Оп.2.Спр.33.Арк.308; 7. Никончук О. Колківська республіка // Реабілітовані історією: Збірник наукових статей і матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 5-6 грудня 2002 р. - Луцьк, 2003. - С.101; 8. Шумук Д. Пережите і передумане. Спогади і роздуми українського дисидента політв'язня з років блукань і боротьби під трьома окупаціями України (1921-1981 рр.). - К., 1998. - С.135; 9. Никончук О. Колківська республіка...- С.100-101; 10. Петренко Р. За Україну, за її волю // Літопис УПА. - Торонто - Львів, 1997.— Т.27. —С. 188; 11. Мазурчук А. (Вишня). УЧХ в Кременецькому надрайоні // Літопис УПА. «Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга друга» - Торонто - Львів, 2001.- Т.32. - С.125-126; 12. Заведнюк В. Повстанська республіка «Січ»// Шлях перемоги - 2002. - 12-18 вересня - №38; 13. Киричук Ю. Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40-50 років XX століття. -Львів, 2000.-С. 87; 14. Стецюк Г. Чорні дні Волині, або не поставлений пам'ятник. Спогади колишнього зв'язкового обласного проводу ОУН.- Вол.-Волин., 1992. — С.74; 15. Никончук О. Колківська республіка... - С.105; 16. Киричук Ю. Український національний рух 40-50-років XX століття: ідеологія та практика. - Львів, 2003. - С.138; 17. Шанковський Л. УПА на Підгаєччині // Підгаєцька земля. Історико-мемуарний збірник. - Нью-Йорк, Торонто, 1980. - С.248; 18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління в Україні (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3833.-Оп.1.-Спр.132.-Арк.33; 19. Державний архів в Тернопільській області (далі - ДАТО). - Ф.П.-24, Оп.1.Спр.14.Арк.10; 20. ДАТО. — Ф.П.-24.- Оп.1.-Спр.14.-Арк.15; 21. ДАТО. - Ф.П.-24.- Оп.1.- Спр.17.-Арк. 29; 22. ДАРО. — Ф.Р-30, Оп.2.- Спр.39. - Арк.74; 23. Чоповський М. Криваві події на Західній Україні. 1920-1953 рр. - Львів, 1998.- С.54; 24. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Документи і матеріали.. — Львів, 1991. - С.38-39; 25. До зброї. — Підпільна газета політичного відділу УПА.- 1944 р. -Ч.7-8. — С.17-18; 26. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942-1952. Документи і матеріали.. - Львів, 1991. - С.46; 27. Твардовський П. Підгаєцька земля в огні визвольної боротьби. // Підгайчани в боротьбі за волю України. - Тернопіль, 2000. - С.16-17; 28. Пальчик М. Спомин про друзів по зброї. // Підгайчани в боротьбі за волю України.- Тернопіль, 2000. - С.585; 29. Забілий Р. Нарис історії куреня «Скажені»// Український визвольний рух. Збірник 1. - Львів, 2003. - С. 142; 30. ЦДАВО України. - Ф. 3836.- Оп.1.-Спр.67.- Арк.105.

О. Л. Ходанович

**РОЛЬ ПОХІДНИХ ГРУП В ЕВОЛЮЦІЇ ІДЕЙНО – ПОЛІТИЧНИХ ЗАСАД ОУН
В РОКИ НІМЕЦЬКО- РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Однією з визначальних особливостей сьогодення України є необхідність формування громадянського суспільства, нової особистості з високим рівнем самосвідомості. В цьому велику роль має відіграти об'єктивне вивчення нашого минулого, зокрема діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) та Української Повстанської Армії (УПА) в роки Другої світової війни.

Організація українських націоналістів і створена нею Українська Повстанська Армія перебувають в центрі полеміки між різними політичними силами сучасної України, їх діяльність викликає значний науковий та суспільний інтерес. Дати всебічну оцінку діяльності ОУН намагаються історики, політичні партії, громадські організації.

Наукове осмислення місця і ролі ОУН в українському рухові опору тоталітарним режимам в роки Другої світової війни, висвітлення процесу трансформації поглядів провідників ОУН на основі досвіду діяльності похідних груп на окупованій німцями

території України потрібні для того, щоб усунути політичні колізії, що точаться навколо ОУН-УПА.

В статті розглядається діяльність похідних груп ОУН в умовах німецької окупації України, висвітлюється вплив цієї діяльності на зміну ідейно-політичних поглядів оунівського керівництва на боротьбу за незалежну соборну державу, на трансформацію програмових засад ОУН.

Український визвольний рух в роки Другої світової війни пройшов еволюцію від орієнтації на націонал-соціалізм до його повного заперечення, а тому будь-яка спроба вирвати його з цього контексту є антинауковою.

Радянська історіографія інтерпретувала ОУН як тоталітарну структуру за ознаками ідеології, політики і соціальної практики. Проблему ідейно-політичних трансформацій ОУН висвітлювали історики української діаспори, учасники тих подій у своїх споминах.

Праці років незалежності щодо еволюції ідейно-політичних засад ОУН в своїй більшості не зв'язували цей процес у діяльністю похідних груп, а розглядали його в загальному контексті боротьби ОУН за українську державність в роки Другої світової війни.

Процес переосмислення ідеологічних засад і програмних положень супроводжував ОУН майже з моменту її створення. В другій половині 30-х років ХХ ст. розгорнулась в пресі ОУН (в статтях Ореста Чемеринського, Дмитра Андрієвського, Євгена Онацького, Володимира Мартинця та ін.) дискусія про можливість ідеологічних, політичних і тактичних змін в програмових засадах організації.

Наближення Другої світової війни вимагало наявності в ОУН державотворчої програми. В цей час серед опозиційної групи ідеологів ОУН зароджуються ідеї і концепції, які стануть пріоритетними у повоєнній стратегії ОУН. Пропонувалося відмежування від орієнтації на радикальні течії, що сформувались у середовищі державних націй. Оскільки українська нація лише виборює свою незалежність, тому має будувати свою програму на інших засадах.¹¹ Протягом 1937-1939 рр. сформувалась думка про неприпустимість догматизації програми й тактики, прийнятих Першим Конгресом Українських Націоналістів (Відень, 1929), що викликало невдоволення ортодоксально мислячої частини керівництва ОУН. Обговорення програми організації розгорталось у напрямку демократизації її суспільних критеріїв, висвітлення економічних і соціальних проблем. В такому контексті появляються праці Миколи Сціборського "Проблеми господарської власності" (1938), "Земельне питання" (1939), "Україна в цифрах" (1940); П.Воїна "Соціальне" (1936), Михайла Подоляка "Суспільний зміст націоналізму" (1938) та ін. Вже наприкінці 30-х років було відхилено тактику, яка передбачала відмежування ОУН від інших політичних груп і партій, та замінено її на створення єдиного націоналістичного фронту. Наголошувалося на актуальності й інших завдань визвольного руху, а саме: стратегії і тактики державотворення, політичного, соціально-економічного устрою майбутньої держави, формування мережі осередків організації, пропаганді національно-державницьких ідей. Але створенню програм їх вирішення перешкодили внутрішньо організаційні складнощі та початок Другої світової війни. Різне бачення шляхів подальшого розвитку українського визвольного руху членами крайової і еміграційної частин ОУН спровокували розкол організації. Кожна з фракцій вирішення ідейно-політичних і програмних питань здійснювала самостійно.

ОУН(М) керувалася Постановами Другого Конгресу ОУН (1939, Рим), де зберігалася ідеологія інтегрального націоналізму. У підготовлених для похідних груп пропагандистських матеріалах пропагувалась влада керуючої меншості, пріоритет національних інтересів у вирішенні державно-політичних, економічних і соціальних питань, волонтаризм, ідеалістичний світогляд. Комісією Державного Планування складено "Проект Конституції України" і концепція формування майбутнього суспільного ладу, де передбачалося його організація "у станово-професійних клітинах".⁴

Ще напередодні німецько-радянської війни в ідейно-політичних поглядах фракції ОУН(Б), з'явилася тенденція, яка в подальшому підтвердилася в діяльності похідних груп на східноукраїнських землях. Група членів фракції (Іван Міtringа, Борис Левицький, Василь

Ривак та ін.), пропонували зміну багатьох постулатів націоналізму. Вперше вони були зафіксовані у грудні 1940 року в Маніфесті ОУН(Б).⁸ В цьому документі з'явилися положення про гідність і свободу людини, відкрите проголошення своїх переконань, плюралізм, вільний вибір віросповідання, свободу слова. Ключовою при розв'язанні ідейно-політичних, соціальних, економічних питань стала теза – “Свобода народам і людині!”

Іван Мітринга обстоював ідею спільної боротьби “поневолених Москвою народів”.⁸ Він розширив бачення міжнародної концепції української революції. На Другому Великому Зборі ОУН(Б) (квітень 1941р.) у Кракові, характеризуючи політику нацистської Німеччини виключно як імперську і загарбницьку, він висунув ідею перебудови європейського і російсько-азіатського простору на антитоталітарних засадах. Іван Мітринга на відміну від міжвоєнної тактики ОУН, що вважала західноукраїнські селянські маси основним людським фактором боротьби, доводив за необхідне розгорнути політичну роботу на промислових підприємствах східної України з метою залучення робітничого класу до боротьби за створення незалежної держави: “Без повного опанування і революційного зорганізування робітництва Донбасу, Керчі та Запоріжжя ми не можемо навіть мріяти про перемогу”.¹⁰ Враховуючи соціально-економічний лад в радянській Україні, він не відкидав систему колективного господарювання, вказуючи, що у майбутній Українській державі колгоспи наберуть зовсім іншого змісту, позитивно вплинуть на свідомість селянської маси, адже спільна праця навчить селянина мислити інтересами цілої держави.

Однак частина цих ідей не увійшла до постанов Другого Великого Збору ОУН(Б), а окремі з них носили декларативний характер. Але це був своєрідний “пролом у атмосфері тодішнього політичного блукання і вичікування на чужі сили, що в ній у той час знаходилась загальноукраїнська політична думка”.¹⁸ Тільки через деякий час, завдяки діяльності похідних груп, ОУН(Б) взяла на озброєння такі ідейно-політичні підходи і розпочала їх реалізацію.

З початком німецько-радянської війни похідні групи ОУН розпочали свою діяльність на східноукраїнських землях. На цьому етапі вони були озброєні ще довоєнною програмою, перенасиченою тоталітарними і шовіністичними тенденціями. Ідеологія ОУН(Б) на початку війни була орієнтована в основному на радикально настроєну інтелігенцію та молодь Західної України і ґрунтувалася на засадах інтегрального націоналізму. Поки діяльність організації обмежувалась західноукраїнськими територіями, її програма майже не підлягала критиці. Розгорнувши пропагандистську роботу в Східній Україні, члени похідних груп зрозуміли обмеженість і непридатність своєї програми як загальноукраїнської.

Прибувши в Східну Україну, похідні групи ОУН розгорнули діяльність по залученню до своїх лав місцевого населення, передусім свідомих українців, котрі ще пам'ятали визвольні змагання 1917—1920 рр. Пропагували націоналістичні ідеї серед молоді, сподіваючись залучити її до боротьби за незалежну Україну. “В наших пошуках,— пише свідок тих подій М.Прокоп, — ми орієнтувалися, крім молоді, на дві групи людей. Насамперед, ми шукали ті національно-демократичні елементи, які збереглися, далі жили ідеями Української Народної Республіки чи державної незалежності взагалі. А ще тих, кого можна було умовно назвати націонал-комуністами чи, точніше, розчарованими колишніми прихильниками комунізму”.¹³

Члени похідних груп, зазначає М.Прокоп, зустрілися на східноукраїнських землях із “застереженнями до світоглядного уніформізму ОУН та її монопольного становища в суспільстві”. Ті люди, з якими націоналісти встановлювали зв'язки, не все розуміли у програмі ОУН, їх насторожувала теза, прийнята на Першому Конгресі українських націоналістів (Відень, 1929 р.) про те, що ОУН “побудована на принципах всеукраїнства, надпартійності і монархізму”. В цьому вони вбачали побудову в майбутньому Української держави з єдиною партією, очолюваною вождем. “Звичайно програма у нас була тоталітарна. ОУН стояла на засаді провідницької монопартійної системи”, – погоджується у своїх спогадах Є.Стахів.¹⁵ Американський дослідник Дж. Армстронг стверджує, що більшість населення Східної України не сприйняла націоналістичних ідей. Серед причин цього він вказує на недостатню інформованість про цілі та завдання націоналістів. Це, на наш погляд,

.....
можна пояснити і слабкою агітаційно-пропагандистською діяльністю самих похідних груп. Крім того, на окупованій Україні повсюди діяли німецькі репресивні органи. Люди боялися відкрито виявляти свої симпатії та зацікавленість націоналістичними ідеями ще й через широку мережу радянської агентури, особливо в комуністичному підпіллі. До того ж, наголошує Дж. Армстронг, скрутне матеріальне становище населення відсувало національне питання на задній план. Він підтверджує думку, висловлену деякими авторами, про негативну реакцію населення Східної України на націоналістичну доктрину, в якій недостатньо уваги приділялося громадянським правам, економічному прогресові і соціальним реформам.¹ Прибуваючи на територію Східної України, члени похідних груп ОУН не мали досвіду спілкування з місцевим населенням, вихованим за радянських часів. Отже, перед керівництвом ОУН поставали проблеми з уточнення програми, чіткого формулювання ідеологічних, економічних, соціальних завдань. Відомий публіцист А.Камінський зазначав, що члени похідних груп дуже швидко переконалися, "що з дотеперішньою програмою інтегрального націоналізму далеко там не зайдеш. Були випадки, коли навіть провідні люди з похідних груп починали сумніватись у можливості знайти будь-який позитивний відгук на програмові положення націоналізму. На порядку дня стало питання перегляду і ревізії дотеперішньої програми".³

Слід мати на увазі, що значні верстви населення України, виховані в радянську добу, мали сформовані політичні переконання, соціальні орієнтири та економічні інтереси. Тому часто в політичному спілкуванні з ними агітаторам ОУН було важко доводити сутність націоналістичних ідей, проводити агітацію в націоналістичному дусі. Стало зрозуміло, що далеко не всі мешканці східноукраїнських земель сприймають ідеологію ОУН.⁹

Суттєве полягало в тому, що в багатьох випадках не сприймалися ідеї внутрішнього устрою держави. Створення Самостійної Соборної України організацією, яка побудована за тоталітарним принципом, не лише не приваблювала східняків, а й ототожнювалося з більшовизмом і нацизмом.¹⁶ Багатьох насторожували пропоновані в документах ОУН методи запровадження державності на українських землях, в яких відкидався демократичний принцип організації владних структур як абсолютно непридатний та пропагувалася сильна влада із необмеженими повноваженнями: "Наша влада мусить бути страшною для її противників".¹⁹ Такою цю владу повинні зробити насамперед так звані "Народні суди" (що могли б нагадувати більшовицькі "трійки"), які будуть "безоглядно карати національних й суспільних шкідників". Діяльність таких судів має спиратись на "власне сумління" суддів як людей "великого характеру і особисто кришталеву чистих".²⁰ Такі погляди і пропозиції відштовхували населення від ОУН, яке було свідками і жертвами сталінських репресій.

Пропоновані ОУН шляхи розв'язання національного питання також відлякувало частину населення багатонаціонального Сходу. Вирішення цього питання зводилася до винищування, асиміляції або ж насильної депортації чужонаціонального елементу: "Винищувати в боротьбі зокрема тих, що боронитимуть режим, переселяти в їх землі, винищувати головно інтелігенцію, якої не вільно допускати до ніяких урядів, і взагалі унеможлиблюємо продукування інтелігенції, себто доступ до шкіл і т. д. ... польських селян асимілювати... Жидів ізолювати... Асиміляція жидів виключається".²¹ Представникам інших національностей відмовлялося у ряді соціальних і громадянських прав: права власності, заборона деяких родів праці і інше.²² В процесі агітаційно-пропагандистської роботи з місцевим населенням визріла впевненість в необхідності відректись від гасла "Україна - для українців" як шкідливого.¹⁷ Не викликало симпатій в програмі оунівців заперечення свободи слова: "Свободу слова допускається остільки, оскільки це доцільно з погляду добра народу".²³

Населення Сходу у своїй більшості вважало нацистів окупантами. Тому не сприймалися і початкові зовнішньо-політичні орієнтири ОУН на Німеччину як союзницю. Вже в червні 1941 року в листівці ОУН(Б) зазначалося: "На українські землі ввійшла німецька армія ... Ввійшла як наша союзниця в боротьбі з Москвою і за таку її треба вважати".²⁴ Подібний зміст присутній і у листівках ОУН(М): "У німецьких вояках бачимо

.....
ми тих, що під проводом Адольфа Гітлера прогнали більшовиків з України, їм ми зобов'язані свідомо і організовано допомагати в хрестоносному поході проти Москви, незважаючи ні на які труднощі".²⁵ І хоч стосовно цього вибору існувало безліч застережень (від гітлерівської ідеології фашизму до подій першого періоду Другої світової війни), у той час хибне бачення звільнення від більшовизму за допомогою німецької армії вважалося єдино можливим, оскільки не існувало іншої сили, яка б "могла в існуючих умовах, в так короткому часі захитати так основне більшовицьке панування на Сході".²⁶ Сподівання і розрахунки ОУН на сприяння з боку гітлерівської Німеччини у створенні української держави не виправдилися.²⁷ Нацисти, окрилені першими успіхами у війні проти СРСР, не потребували союзників в особі ОУН і розглядали територію України виключно як колонію Третього Рейху. Орієнтація ОУН на співробітництво з Німеччиною, підсилена грабіжницькими діями німецької армії, розстрілами цивільного населення відштовхували значну частину населення Великої України від боротьби під націоналістичними гаслами.

Проголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 року в містах і селах Західної України відбувалось без згоди німецьких властей і було виявом самостійницьких дій похідних груп та політики ОУН, яка мислила себе рівноправним партнером Німеччини. Таку позицію продемонстрували члени похідної групи ОУН(М) (Олег Кандиба, Олег Штуль, Орест Чемеринський, Іван Рогач, Олена Теліга), які запровадили державотворчу діяльність у Києві, що власне і спричинило їх трагічну загибель від рук фашистів.

Виходячи з тогочасних реалій, коли німецька влада від адміністративних утисків вдалася до масових арештів і терору проти членів похідних груп і створених ними осередків, ОУН опинилася перед вибором: "або зберігати свій ідейний характер і тим самим ставати продовженням того явища, на базі якого вона виросла, цебто ставати в Україні чужою агентурою, або, залишивши свій центральний постулат - боротьбу за національне визволення, зближатися до народу, до рідних традицій і найважливіше — до конкретних умовин, в яких живе той народ".⁷ Кожна з фракцій ОУН обрала свій шлях подальших дій.

Про кардинальні зміни в ідеології і політиці ОУН(М) можна говорити з застереженням. Керівництво Проводу Українських Націоналістів (ПУН), взявши до уваги несприятливі умови для вирішення проблеми української державності, відмовилося від активної боротьби. Група членів похідної групи ОУН(М) на чолі з Олегом Кандибою (Ольжич), які безпосередньо перебували в Україні і могли реально оцінити ситуацію, остаточно зайняли антинімецьку позицію. На нараді, яка відбулась на східноукраїнських землях (СУЗ) у квітні 1942 р., цією групою було висловлено згоду з міжнародною концепцією ОУН(Б) щодо національних революцій у радянській імперії, які "проведуть у життя принцип самовизначення народів".²⁷ Можна передбачати, що діяльність цієї похідної групи ОУН(М) в подальшому відповідала б реаліям становища в східній Україні. Арешти членів похідної групи 1941-1942 рр. та вказівки ПУН про виведення членів організації з території України зупинили цей процес.

ОУН(Б) обрала нову тактику в боротьбі за реалізацію своїх цілей. На Першій Конференції ОУН(Б) (вересень 1941 р.) було прийнято рішення про перехід організації у підпілля, оголошено "вишкільний" період вироблення нових ідейно-політичних орієнтирів, які мали враховувати територіальні і політичні зміни, відповідати сучасному стану організації. Цей період для ОУН(Б) виявився значно складнішим, продовжувався весь 1942 і першу половину 1943 року. В організації тривали дискусії і суперечки різних груп активного членства, які відстоювали свої ідейно-світоглядні позиції та концепцію боротьби.

Досвід діяльності похідних груп ОУН(Б), отриманий на східноукраїнських землях, вплинув на те, що керівництво організації визнало передвоєнні зовнішньополітичні орієнтири помилковими, про що Провід ОУН(Б) заявив у пресі: "Треба ствердити, що сам підхід українства до Німеччини як до держави, що мала бути заінтересована у повстанні української держави, — був хибний. Гріх цей в'ється крізь останні десятиріччя української політики".¹⁴

Відбулося закріплення ідей започаткованих Іваном Мітрингою, які знайшли підтвердження в ході агітаційної та державотворчої роботи похідних груп. Так, у постановах II Конференції ОУН(Б) (квітень 1942 р.) щодо вирішення зовнішньополітичних питань записано: "Московсько-більшовицькій міжнародній концепції інтернаціоналу й німецькій концепції т.зв. "Нової Європи" ми протиставляємо міжнародну концепцію справедливої національно-політично-господарської перебудови Європи на засаді вільних національних держав під гаслом "Свобода народам і людині".¹²

Члени похідних груп в дискусіях з представниками східноукраїнської інтелігенції, при аналізі ставлення населення до націоналістичних ідей, усвідомили хибність своєї ідеології без урахування української дійсності. Провід ОУН(Б) на СУЗ (Василь Кук, Дмитро Мирон, Дмитро Маївський та інш.) на нараді у вересні 1941р ухвалив інструкцію, в якій наголошувалось на необхідності пов'язувати боротьбу за УССД не з "місцевим московським населенням, а проти імперіалістичної політики територіально чужої, політично ворожої Москви та інших імперіялізмів", з "боротьбою за суспільно-господарські права населення та за громадянські права одиниць (свобода людині)".² Таку вимогу підтверджують численні звіти похідних груп зі східноукраїнських земель. В них наголошувалося на необхідності враховувати особливості мислення, політичну зацікавленість та історичний досвід українців-східняків. "Самостійницькі ідеї знаходять тут пригожий ґрунт, але треба підходити з сильними аргументами...Дуже часто зустрічаються, власне, люди, які погоджуються з думкою самостійності, але вони безбожники або матеріалісти і в тому тільки з нами не погоджуються. Залишім дискусії над тими справами з такими людьми, бо цим тільки можемо їх відштовхнути від себе".²⁸ У доцільності змін в ідеологічній і політичній роботі переконувалося все більше членів організації. Але позиція ряду впливових політиків, догматизм їх мислення, дотримання старих позицій загрожували обернутися дезорієнтацією членства і бездіяльністю організації в цілому, що частково і спостерігається у цей період.

Керівництво ОУН(Б), незважаючи на зміну зовнішньополітичних орієнтацій, продовжувало і надалі переконувати німецьку владу у необхідності рахуватися із державницькими планами українців, надсилаючи на адресу німецьких властей заяви, декларації, меморандуми. Програма організації, хоч і продовжувала розвиватися у демократичному напрямку, однак не знаходила реального втілення через супротив німецької влади.

Нерішучість і політична невизначеність керівництва посилювала фракційні тенденції. Не знайшовши порозуміння з членами Проводу, відійшов від ОУН(Б) Іван Мітринга зі своїми однодумцями, створивши партію соціал-демократичного характеру. На початку листопада 1942 р. від ОУН(Б) відійшла також група однодумців Андрія Білинського, що обрала назву "Українські борці за самостійність".⁶

Похідні групи ОУН, перебуваючи на окупованій німцями території України, усвідомили жахливе антилюдське обличчя нацизму. А кардинальний перелом у радянсько-німецькій війні, що загрожував Україні поновленням більшовицької влади, вплинули на консолідацію керівництва ОУН(Б) і прискорили процес перегляду ідеологічної та політичної програм організації. ОУН виступила за демократичні реформи, поставивши перед своїми ідеологами надзвичайно масштабні теоретичні завдання: "Без огляду, який вислід буде мати ця війна, стоїмо перед konieczністю нової переоцінки цінностей у всіх ділянках нашої роботи...".²⁹

Процес переосмислення ідеологічних засад і програмних положень ОУН безпосередньо пов'язані з діяльністю похідних груп на східних теренах України. Він виявився важким, повним спроб і помилок, але врешті необхідним для розуміння існуючих вад ідеологічної і політичної стратегії ОУН. Лідери ОУН(Б) визнали хибність своїх стартових позицій: "В цей спосіб не відмовляємося також від наших помилок, їх не робить, напевно, тільки той, хто не приймає участі у боротьбі".³⁰ Завершенням еволюційних процесів став III Великий Збір ОУН(Б) (серпень 1943 р.), який остаточно закріпив демократичний

курс програмових засад національно-визвольної боротьби організації за українську державність.

Діяльність похідних груп ОУН в Східній Україні в роки гітлерівської окупації обумовила необхідність та була одним з важливих факторів трансформації поглядів провідників ОУН на її програмові засади.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Зарубінський О. Про деякі аспекти сприйняття ідей та діяльності ОУН-УПА населенням України під час війни 1941-1945 рр. у висвітленні західної історіографії // Матеріали наук. Конферен. "Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія (історія, уроки, сучасність)". Стрий, - 1993. - С. 53; 2. Бутко С. Кентій А. На шляху до збройного чину // УІЖ. - 1998. - № 4. - Липень-серпень. - С. 113-114; 3. Климишин М. В поході до волі: Спомини: У 2т.-Торонто, 1975, Т.1. - С.378; 4. Книш З. Б'є дванадцята (Спогади й матеріали до діяння ОУН напередодні німецько-московської війни 1941 р.). - Торонто, Б.д. - С. 171-172; 5. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. - Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. - С. 509; 6. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. - Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. - С. 606; 7. Левицький Б. Історичне значення розламу в ОУН // Вперед. - Мюнхен, 1950. - № 2. - С. 5; 8. Маніфест Організації Українських Націоналістів (грудень 1940 р.) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. (Збірка документів). - Б.м., 1955. - С. 23; 9. Нікольський В. Підпілля ОУН(б) у Донбасі. - К., 2001. - С.131; 10. Орелюк С. Наш шлях боротьби. - Б.м., 1940. - Ч. 1. - С. 100; 11. Подоляк М. Суспільний зміст націоналізму // На службі нації. —Париж, 1938. — С. 34-35; 12. Постанови II Конференції Організації Українських Націоналістів (квітень 1942 р.) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. (Збірка документів). - Б.м., 1955. - С. 62-63; 13. Прокоп М.Київ, 1942 // Сучасність, 1991, №1 - С.119; 14. Садовий В. До основ нашої міжнародної тактики. - Літопис Української Повстанської Армії (за ред. Ю.Маївського і Є.Штендери). - Львів; Торонто, 1996. - Т. 24. — С. 102; 15. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Літ. Ред. В.Пашенко. - К., 1995.-С.143; 16. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Літ. Ред. В.Пашенко. - К., 1995.- С.145; 17. Стахів Є. Крізь тюрми, підпілля й кордони. Повість мого життя / Літ. Ред. В.Пашенко. - К., 1995.- С.147; 18. Центральний державний архів вищих органів влади (далі - ЦДАВОВ). - Ф. 3833. - Оп. 3. - Спр. 2. - Арк. 53; 19. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 37; 20. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 36 зв; 21. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 37; 22. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 2. - Спр. 33. - Арк. 65, зв; 23. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 69. - Арк. 36 зв; 24. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 2. - Спр. 33. - Арк. 42; 25. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 74. - Арк. 17 зв; 26. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 2. - Спр. 88. - Арк. 2 зв; 27. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 70. - Арк. 1-9; 28. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 3. - Спр. 2. - Арк. 84; 29. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 1. - Спр. 210. - Арк. 10; 30. ЦДАВО України. - Ф. 3833. - Оп. 3. - Спр. 2. - Арк. 52 зв.

І.В.Сушик

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ СФЕРИ НА ВОЛИНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1944-1953 РР.)

Соціально-економічні реформи, що нині відбуваються в Україні, вимагають реалізації принципу соціально орієнтованої економіки й підвищення ефективності соціальної політики. Особливої актуальності набувають проблеми захисту громадян, оплати праці та пенсійного забезпечення, налагодження роботи торгівлі, транспорту, зв'язку тощо. Вирішення вищезазначених питань залежать від врахування досвіду, помилок і прорахунків попередніх років, у тому числі повоєнних.

Чимала кількість радянських дослідників, серед яких можна виділити в якості типових і найбільш ґрунтовних праці М.Арсентьєва, М.Івасюти, В.Засанського, присвячені перетворенням в економічній, соціальній та культурній сферах у повоєнні роки. Однак автори змушені були беззастережно визнавати лише позитивні сторони відбудови народного господарства, в тому числі й соціально-побутової сфери. Першими вдалими спробами сучасної історіографії в Україні підійти до проблем етносоціального розвитку західних областей республіки в другій половині 40-х - 50-ті роки стали роботи І.Волкова, О.Гараня, Ю.Курносова, О.Рубльова та Ю.Черченка, О.Гаврилюка, В.Гулая. Для них характерний